

Olena Gumeniuk (Центральний державний архів зарубіжної україніки)

Działalność kulturalno-oświatowa studentów ukraińskich w Polsce w latach 1920-1939

W listopadzie 1920 roku do Polski przybyła duża grupa uchodźców z Ukrainy Naddnieprzańskiej. Przyczyną tego exodusu była porażka militarna armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, która nie wytrzymała naporu wojsk Rosji sowieckiej. Pod koniec lat 20. większość emigrantów politycznych rozpoczęła studia w szkołach wyższych. Było to związane z likwidacją obozów dla internowanych, a ponieważ większość ich mieszkańców została studentami uczelni europejskich i ukraińskich, to wojskowi, internowani obozów znajdujących się w Polsce, stali się trzonem kształtującej się ukraińskiej emigracji studenckiej. Sytuacja finansowa studentów była dość trudna, spowodowana zarówno kryzysem ekonomicznym, jak i brakiem zorganizowanej pomocy. Studiujący emigranci zakładali różne zgromadzenia i zrzeszenia, przeważnie o charakterze kulturalno-oświatowym, które w Polsce działały dość prężnie. Od początku istnienia emigracji ukraińskiej w Polsce studenci próbowali tu stworzyć swoją organizację centralną. Jeszcze przed założeniem Ukraińskiej Studenckiej Gromady w Warszawie, Częstochowska Grupa Studentów Ukraińskich na Emigracji zorganizowała Radę Przedstawicieli Studenckich. Temu ciału powierzono zadanie dbania o interesy wszystkich studentów na emigracji oraz zajmowanie się sprawami miejscowych studentów. Pierwszą organizacją studencką w Polsce było Zgromadzenie Studenckie w Częstochowie, stworzone 14 grudnia 1920 roku. Ich działalność prowadzona była pod hasłem koniecznego powrotu do pracy akademickiej oraz stworzenia oddziału Uniwersytetu Kamienieckopodolskiego, większa część studentów i profesorów którego znalazła się w Polsce. Na

początku Zgromadzenie działało aktywnie i liczyło około stu studentów. Za przykładem Częstochowy także w innych miastach tworzyły się organizacje studenckie, które powoli zaczęły uznawać Radę Studenckich Przedstawicieli w Częstochowie za organ centralny¹. Rada prowadziła dość żywą działalność kulturalną. W Częstochowie odbyło się kilka publicznych wykładów, została zorganizowana studencka biblioteka, stołówka, urządzano różnorodne imprezy, założono Towarzystwo Chóralne i gimnazjum². Do końca wiosny 1921 roku okazało się, że Ukraińska Studencka Gromada w Warszawie miała więcej możliwości prowadzenia działalności na rzecz całego środowiska studenckiego i dlatego Zgromadzenie Częstochowskie 14 maja 1921 roku przekazało swoje uprawnienia organizacji centralnej, czyli Zgromadzeniu Warszawskiemu³.

W okresie międzywojennym Warszawa była ważnym skupiskiem ukraińskiej młodzieży studenckiej. Wynikało to z trudności zdobycia przez Ukraińców zezwolenia na zamieszkanie i studiowanie w Galicji. W Warszawie zaś było to łatwiejsze dzięki instytucjom świadczącym pomoc materialną. Ponadto stolicę traktowano jako przejściowe i czasowe miejsce pobytu, skąd najłatwiej było wyjechać za granicę. Ostatnią przyczyną, ważną dla studentów-teologów z ziem ukraińskich, była atrakcyjna możliwość studiowania na Wydziale Teologii Prawosławnej w Warszawie⁴.

Ukraińskie Warszawskie Zgromadzenie Studenckie (USG) zostało założone 15 marca 1921 roku przez starszyznę Armii URL (Ukraińskiej Republiki Ludowej). W czerwcu 1922 roku organizacja ta liczyła 148 członków. W początkowym okresie swojego istnienia, który trwał do 1926 roku, Zgromadzenie zajmowało się przeważnie szukaniem pieniędzy dla organizacji, a nie działalnością kulturalną. Oprócz tego w pierwszych latach istnienia większość jego członków wyjechała na studia do różnych krajów

- 1 Centralny Derżawny Archiw Wyszych Organiv Włady i Uprawninnja (CDAWO Ukrainy), fond 3571, opys 1, sprawa 32, arkusz 83.
- 2 CDAWO Ukrainy, f. 3571, op. 1, spr. 32, ark. 84.
- 3 CDAWO Ukrainy, f. 3571, op. 1, spr. 32, ark. 86.
- 4 Centralny Derżawny Archiw zarubiznoji ukrainyniky (CDAZU Ukrainy), f. 15, op. 1, spr. 77, ark. 7.

europjskich. W 1926 roku ilość członków zgromadzenia zwiększyła się do stu osób dzięki studentom, którzy przyjechali studiować do Warszawy z Ukrainy Zachodniej. Po sześciu latach nieformalnego istnienia organizacji zatwierdzono jej statut; w skład zarządu weszli przedstawiciele znad Dniepru, z Galicji, Bukowiny i Besarabii⁵.

Zgromadzenie Studentów założyło sporo kółek odpowiadających za interesowaniem jego członków (np. medyczne, prawnicze, matematyczne, ekonomiczne, przyrodnicze, agronomów, kółko studentek-Ukrainek, artystyczno-malarskie, dramatyczne, chór). Działalność USG w Warszawie prowadzono w różnych kierunkach, m.in. międzynarodowym i kulturalno-społecznym. Na spotkaniach w soboty wygłaszano referaty, często uczestnicy Zgromadzenia zbierali się z okazji ukraińskich świąt narodowych i religijnych: Szczodry Wieczór, andrzejki, „wieczornice”, świętowanie rocznic założenia Gromady. Gośćmi na tych imprezach byli także studenci innych narodowości: Polacy, Niemcy, Białorusini⁶.

Na walnym zebraniu warszawskiej USG w dniu 9 marca 1924 roku zapadło ważne postanowienie – w hierarchii celów organizacji pomoc materialna ustąpiła pierwszeństwa trosce o rozwój kulturalny studentów, którzy pozostali w Warszawie. Tą stroną działalności zajmował się oddział kulturalno-oświatowy Gromady. Szybko przyjął się zwyczaj urządzania sobotnich spotkań, na których wygłaszano prelekcje na tematy naukowe i społeczne. Referentami byli zarówno sami studenci, jak i goście, w tym także absolwenci warszawskich uczelni. W latach 1926-1927 na spotkaniach gościł m.in.: honorowy prezes i protektor Gromady prof. Iwan Ohijenko, prof. Wiaczesław Zajikyn, Pawło Zajcew czy Dmytro Doncow i inne osobistości. W następnym roku zainicjowano serię odczytów studentów innych narodowości, a ukraińscy prelegenci odwiedzali zebrania Związku Studentów Niemieckich. Wykłady o Ukrainie

5 *Zwit z dijał'nosti Ukrajins'koji Students'koji Hromady u Warshawi za akademichnyj rik 1926-1927*, „Students'kyj wisnyk”, Praha 1927, №10/12, s. 38.

6 *Z zhyttja ukrajins'koho studentstwa*, Students'kyj wisnyk, Praha 1926, №2, s. 26.

wyglaszano także dla studentów białoruskich i bułgarskich⁷. Kontaktami z innymi organizacjami studenckimi zajmował się oddział stosunków zewnętrznych, a szczególne ożywienie w tej dziedzinie nastąpiło w drugiej połowie lat dwudziestych. Członkowie zgromadzenia warszawskiego współpracowali z przedstawicielami organizacji studenckiej „Чорноморє” w Danzigu (współczesny Gdańsk), z Niemieckim Związkiem Studenckim w Warszawie⁸. Utrzymywano także kontakt z gdańską korporacją „Галич” oraz Związkiem Ukraińskich Studenckich Organizacji Niemiec i Wolnego Miasta Gdańska (ZUSONG), z gromadami Podiebradów oraz z gromadami Poznania i Lwowa, z którymi w 1927 roku prowadzono rozmowy na temat powołania centrali skupiającej ukraińskie stowarzyszenia studenckie w Polsce i już następnym roku powstał Związek Ukraińskich Studenckich Organizacji w Polsce (ZUSOP). Na podstawie uchwały VII zjazdu Związek powołał oddziały w poszczególnych ośrodkach akademickich Europy. W Warszawie referentem studenckiej centrali mianowano J. Czechowycza. W 1928 roku członkostwem USG obdarzono wybranych współpracowników z Pragi, Podiebradów i Lwowa. Informowali oni warszawiaków o tamtejszym życiu studenckim, a także przekazywali wiadomości o ośrodku warszawskim, reprezentując go na swoich terenach⁹.

Przedstawiciele Ukraińskiej Studenckiej Gromady w Warszawie wzięli aktywny udział w dziele organizowania i przeprowadzenia wyższych kursów ukrainoznawstwa na Uniwersytecie Warszawskim. Głównym organizatorem tych kursów stał się Ukraiński Komitet Centralny. Wykłady na wyższych kursach ukrainoznawstwa rozpoczęły się 12 kwietnia 1923 roku i, jak wówczas przewidywano, słuchaczami byli nie tylko studenci, lecz także przedstawiciele całej emigracji ukraińskiej. Tematyka wykładów obejmowała dość szeroki zakres problemów: historia Ukrainy i historyczne podstawy ukraińskiej niepodległości państwowej, warunki gospodarcze istnienia niepodległej Ukrainy, historia narodowego ruchu

7 E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920-1939*, Toruń 2004, s. 208.

8 *Zwit...*, №10/12, s. 39.

9 E. Wiszka, dz. cyt., s. 209.

społecznego itd. Na wzięcie udziału w pracy wyższych kursów ukraińszawstwa zgodzili się znani działacze naukowcy i społeczni: I. Ohijenko, D. Doroszenko, O. Łotocki, W. Prokopowycz i inni¹⁰. Choć praca wyższych kursów trwała niedługo, jednak miały one wielkie znaczenie dla przedstawienia osiągnięć kultury i nauki ukraińskiej.

W marcu każdego roku (z okazji rocznicy powstania Gromady) odbywało się uroczyste spotkanie, podsumowujące roczną pracę organizacji. W 1926 roku z okazji pięciolecia istnienia Ukraińskiej Studenckiej Gromady odbyła się akademicka zabawa taneczna. Zaproszono przedstawicieli polskich stowarzyszeń akademickich oraz studentów – białoruskich, rosyjskich, bułgarskich i innych. Szczególnie okazale obchodzono 6. rocznicę w salach „Bagateli” (ul. Bagatela 5), gdyż wtedy poświęcono sztandar organizacji. Prócz studentów z Warszawy obecni byli przedstawiciele organizacji studenckich z zagranicy oraz profesorowie ukraińscy i polscy. Adresy z pozdrowieniami nadesłali m.in. prezydent URL A. Liwycki, premier W. Prokopowycz, gen. W. Salski. W czerwcu, na zakończenie roku akademickiego, odbywały się zabawy. Ponadto ukraińscy studenci w Warszawie włączali się w organizację świąt państwowych i innych uroczystości¹¹.

Od samego początku swego istnienia USG zaczęła tworzyć bibliotekę, otwartą także podczas zebrań studenckich. Prócz książek i czasopism gromadzono w bibliotece maszynopisy referatów wygłoszonych przez studentów. W 1924 roku studencka biblioteka liczyła 775 pozycji, przeważnie ukraińskich. Brakowało jej nowszych wydań, więc kierownictwo biblioteki zwracało się do ukraińskich wydawnictw z prośbą o pomoc w przeprowadzeniu zbiórki pieniędzy. Do 1925 roku biblioteka nie otrzymywała żadnych dotacji – jej zasoby uzupełniali sami studenci lub korzystano z darowizn innych osób. Cenny wkład w powstanie księgozbioru wniósł Ołeksandr Salikowski, który podarował większość zbiorów redakcji gazety „Українська трибуна”.

10 CDAWO Ukrainy, f. 3571, op. 1, spr. 21, ark. 42.

11 CDAWO Ukrainy, f. 3571, op. 1, spr. 15, ark. 27.

Studenci bardzo doceniali znaczenie drukowanego słowa (w tym własnych artykułów), jednak ich czasopisma nie utrzymywały się długo. W lipcu 1921 roku w Warszawie ukazał się pierwszy i jedyny numer pisma „Студентський вісник”. W czerwcu i lipcu 1922 roku z okazji kongresu Związku Ukraińskich Studentów Emigrantów (ZUSE) w Pradze USG wydała na powielaczu dwa numery pisma „Бюлетень”. W tym roku Koło Księgoznawców, działające przy Ukraińskiej Studenckiej Gromadzie, opublikowało trzy numery czasopisma pod nazwą „Українське книгознавство”, a studenci wydziału rolnego – jeden numer pisma „Українська рілля”. W latach 1924-1925 pod redakcją K. Czajkiwskiej ukazywało się pismo „На чужині”. Po kilkuletniej przerwie wyszedł organ prasowy USG „Студентський голос” pod redakcją J. Czechowycza (1927-1928)¹².

Wydawaniem czasopism studenckich zajmowały się powoływane w tym celu zespoły. Tak było w przypadku pierwszych numerów czasopisma „На чужині” – zajmowało się tym Koło Wydawnicze przy USG. Pod koniec 1924 roku członkowie tego Koła założyli Towarzystwo Wydawnicze im. B. Hrinchenki przy Związku Ukraińskich Studentów Emigrantów. Towarzystwo przejęło wydawanie wymienionego pisma, a Koło przestało istnieć¹³.

W latach 30. Ukraińska Studencka Gromada spełniała już tylko funkcję organizacji zawodowej, zapomogowo-kulturalnej. Informacje o jej poczynaniach w tym czasie są skąpe, potwierdzają tylko, że istniała i działała, jednak intensywność pracy radykalnie spadła. Przez kilka lat o USG prawie nie wspomniano – dopiero w 1936 roku zorganizowała ona akademię poświęconą 75. rocznicy śmierci T. Szewczenki. Prelekcje wygłosił Dmytro Doncow, śpiewała O. Burbelo oraz Ukraiński Chór Narodowy im. M. Łysenki, deklamowała N. Popowyczowa. W styczniu 1937 r. skromną akademię ku czci studentów poległych pod Krutami urządzono we własnym lokalu przy ul. Senatorskiej. Dwa lata później – w styczniu 1939 r. – dzięki staraniom studentów odprawiono nabożeństwo

12 E. Wiszka, *Presa ukraińskojj emigracji w Polsce*, Lwów 2002, s. 115-116.

13 R. Szagała., E. Wiszka, *Ukraińcy w Warszawie*, Toruń-Warszawa 2010, s. 82.

w intencji bohaterów spod Krut. Warszawska USG przestała działać, jak wiele innych organizacji, wraz z wybuchem wojny w 1939 roku¹⁴.

Zgromadzenie Studentów w Krakowie założono jesienią 1924 roku. Trudna sytuacja finansowa w pierwszym roku istnienia nie sprzyjała aktywnej działalności tej organizacji. Nowy okres w rozpoczął się w następnym roku, kiedy na Uniwersytet Jagielloński przyjechało studiować stu studentów ukraińskich. Nowi członkowie organizacji przyczynili się do jej rozwoju, a zwłaszcza wsparli oddział kulturalno-oświatowy. Oddział ten łączył dziesięć sekcji: matematyczno-przyrodniczą, geograficzną, techniczną, historyczną, socjologiczną, gospodarsko-społdzielczą, skautingową, sportową, literacką oraz sekcję studentek. Krakowskie Zgromadzenie Studenckie pomagało również innym organizacjom ukraińskim, takim jak Ridna szkoła czy Proswita, a od 1926 roku wydawało gazetę „Краківські вісті”. Przedstawiciele Zgromadzenia nawiązali kontakty ze stowarzyszeniami studenckimi Lwowa i od 1925 roku aktywnie współpracowali ze Zgromadzeniem Studentów Lwowa. Zgromadzenie Krakowskie współpracowało też z Ukraińskim Zgromadzeniem Studenckim Warszawy i Kółkiem Studentów Ukraińskich Uniwersytetu w Poznaniu. W latach 1928-1930 Zgromadzenie Studentów w Krakowie liczyło trzysta osób, miało trzynaście sekcji fachowych i prowadziło działalność kulturalno-oświatową¹⁵.

W Poznaniu w latach 20. zostało założone Ukraińskie Zgromadzenie Studentów, które w 1928 roku liczyło 60 osób i miało swój oddział samopomocy. We wszystkich tych organizacjach studenckich zarówno w poznańskiej, jak i krakowskiej było dość mało emigrantów z Ukrainy Centralnej, gdyż ci studiowali w Polsce przeważnie w Warszawie¹⁶.

W drugiej połowie lat 20. i na początku lat 30. w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Gdańsku działały korporacje „Чорноморе”, które jakiś czas

14 CDAWO Ukrainy, f. 3571, op. 1, spr. 25, ark. 34.

15 *Z zhyttja ukrajins'koho studentstwa*, „Students'kyj wisnyk”, Praha 1928, №3, s. 24-25.

16 S.Narizhnyj, *Ukrajins'ka emihracija: kulturna pracja ukrajins'koji emihraciji mizh dwoma switowymi wojnami*, Praha 1942, chastyňa 1, s. 98.

później połączyły się w Bratni Związek Korporacji „Чорноморе”. W statucie grupy poznańskiej zaznaczono, że Korporacja jest organizacją wychowawczą, stworzoną na zasadach karności i hierarchii, braterstwa i taktu towarzyskiego. „Jesteśmy organizacją ideologiczną, gdyż przyjęliśmy jedną ideologię, uznaliśmy ją za swoją i wychowujemy członków swojej organizacji na jej zasadach”¹⁷. Mottem korporacji było: „poprzez ozdrowienie i polepszenie stosunków pomiędzy naszymi Korporacjami, poprzez duchowne oddziaływanie na lokalne podległe nam organizacje mamy wpływać na lepszy rozwój i osiągnięcia naszych studentów”¹⁸.

Jedną z największych ówczesnych korporacji było towarzystwo studenckie Osnowa, stworzone 15 października 1922 roku w Gdańsku. W kolejnym roku zrzeszało stu członków. W ramach Osnowy działała sekcja kulturalno-oświatowa i kilka innych komisji, m.in.: pomocnicza, sportowa, informacyjna, chóralna; to także tutaj został zorganizowany chór „Surma”. Jego uczestnicy brali udział w koncertach ludowych, poświęconych pamięci chociażby Szewczenki i innych. Właśnie chór „Surma” zorganizował pierwszy ukraiński koncert w Danzing, bardzo popularne wydarzenie wśród mieszkańców miasta. W celu lepszego zrozumienia tekstów pieśni i oddzielnych momentów z historii i kultury Ukrainy, uczestnicy komentowali koncert, robiwszy specjalne tłumaczenia i wyjaśnienia. W taki sposób został osiągnięty główny cel tego przedsięwzięcia – propaganda sprawy ukraińskiej w środowisku niemieckim¹⁹. Chór wielokrotnie brał udział w świętowaniu wszystkich narodowych świąt ukraińskich i w imprezach reprezentacyjnych. W marcu 1928 roku dla obywateli niemieckich organizowano „Wieczór pieśni ukraińskiej”, który cieszył się wielką popularnością²⁰. W ramach towarzystwa działała także

17 CDAWO Ukrainy, f. 3980, op. 1, spr. 1, ark. 15.

18 CDAWO Ukrainy, f. 3980, op. 1, spr. 2, ark. 5.

19 *Zi studentskogo žyttja*, „Studentskyj wisnyk”, Praha 1924, № 8-10, s. 162-163.

20 (Centralny Derżawny Archiw Hromadskych Objednan’ – CDAGO Ukrainy), fond 269, opys 1, sprawa 649, arkusz 114.

sekcja sportowa Dnipro, grupa filatelistów im. H. Narbuta oraz grupa Ridna szkoła²¹.

Członkowie towarzystwa Osnowa wygłaszali wykłady, prowadzili kursy, starali się nawiązać stosunki ze studentami innych państw. W celu zapoznania studentów niemieckich ze sprawą ukraińską, Osnowa organizowała wspólne imprezy z czytaniem referatów i śpiewaniem²². Korporacja zajmowała się zwłaszcza działalnością kulturalno-oświatową. Regularnie zwoływano zebrania, na których rozwiązywano sprawy bieżące, czytano i omawiano referaty na różne tematy, organizowano święta i wieczory literackie oraz zawody sportowe. Wielkie znaczenie miało wychowanie przedstawicieli Korporacji w duchu patriotycznym.

Podsumowując, ukraińscy studenci nie ograniczali się wyłącznie do swoich organizacji, lecz brali udział w przedsięwzięciach kulturalnych całej ukraińskiej emigracji okresu międzywojennego. W okresie międzywojennym prawie przy każdej organizacji działały grupy teatralne, śpiewacze i taneczne oraz chóry, a organizowane koncerty i spektakle cieszyły się popularnością wśród obcokrajowców. Dość często ukraińskie grupy muzyczne i inne artystyczne organizowały wspólne imprezy kulturalne z przedstawicielami towarzystw innych narodów. Warto przypomnieć jeszcze o wystawach artystycznych, zarówno europejskiego, jak i ukraińskiego formatu o charakterze kulturalnym i oświatowym. Ukraińscy studenci za pomocą ekspozycji artystycznych pragnęli przedstawić wspólnocie europejskiej różne aspekty kultury, tradycji, historii oraz życia gospodarczego narodu ukraińskiego.

Jeszcze jednym wyrazem działalności kulturalno-oświatowej studentów było organizowanie kursów albo wykładów z zakresu ukrainoznawstwa. Najczęściej odbywały się na uniwersytetach, gdzie studiowały osoby z Ukrainy, dla zaznajomienia mieszkańców z problemem ukraińskim. Również formacja sportowa studentów była skierowana na godne

21 CDAGO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 649, ark. 91.

22 S. Narizhnyj, *Ukrajins'ka emihracija: kulturna praca ukrajins'koji emihraciji mizh dwoma switowymi wijnamy*, Praha 1942, chastyna 1, s. 90-91.

przedstawienie ukraińskiej nacji wśród europejskich narodów. Sami emigranci podkreślali wielką rolę sportu w propagandzie sprawy ukraińskiej. Wskutek tego w okresie międzywojennym prawie przy każdej organizacji studentów ukraińskich w Europie działała sekcja albo grupa sportowa.

Bibliografia:

- Narizhnyj S., *Ukrajins'ka emihracija: kulturna pracija ukrajins'koji emmihraciji mizh dwoma switowymy wijnamy*, Praha 1942.
- Wiszka E., *Presa ukrajińskojji emigracji w Polsce*, Lwów 2002.
- Szagała R., Wiszka E., *Ukraińcy w Warszawie*, Toruń-Warszawa 2010.
- Wiszka E., *Emigracja ukraińska w Polsce 1920-1939*, Toruń 2004.